

maakt, dan moet je er ook uit, naar een „eindstation“ bijvoorbeeld. Dat je moet laten merken, dat je het er naar je zin hebt, wordt (voor zover mij bekend) in internaten niet als voorwaarde voor een voortgezet verblijf gesteld. Integendeel, als je als internaatsbewoner laat blijken, dat je het er maar een „pokkeboel“ vindt, vindt de leiding dat niet zo opmerkelijk.

Tenslotte betekent het verbreken van de relatie tussen pleeggezin en pleegkind altijd een faalervaring, èn voor de pleegouders èn voor het pleegkind. Mislukte pleeggezinplaatsingen (en dus faal-ervaringen) komen erg veel voor.

Het beëindigen van een internaatsplaatsing daarentegen is echter een normale zaak. Hoogstens gebeurt het wel eens wat eerder dan oorspronkelijk in de bedoeling lag.

Pleeggezin en internaat hebben gemeen, dat in beide gevallen sprake is van een kunstmatige situatie. Beide zijn gepland, geconstrueerd.

Meteen komt er toch weer een verschil om de hoek kijken: Dat een internaat een kunstmatige situatie is, is iedereen duidelijk en is algemeen aanvaard. Dat een pleeggezin ook een kunstmatige situatie is, pleegt wel eens ontkend te worden. Uit een oogpunt van „natuurlijkheid“ en vanzelfsprekendheid bezien, staat het pleeggezin misschien wel verder van het ouderlijk gezin dan dat het internaat verwijderd is van het pleeggezin. Pleeggezin en internaat zijn beide kunstmatige, geconstrueerde situaties, zulks in tegenstelling tot het ouderlijk gezin. Daarom staan pleeggezin en internaat misschien veel dichterbij elkaar dan men op het eerste gezicht zou denken.

Het bovenstaande is eenzijdig. Enkele risico's van pleeggezinplaatsingen werden belicht en de internaten bleven buiten schot.

In pleeggezinnen kunnen echter ook wonderen gebeuren, meer dan in internaten. Een pleeggezin is een „sociale en pedagogische prothese“. Bij veel pleeggezinnen is het het grote probleem, dat dit krampachtig ontkend wordt. Er is dan sprake van een „make believe“, van een schijn-wereld, met alle pijn, die er komt bij de ontmaskering.

Waar dit echter in een pleeggezin wordt erkend en aanvaard en het pleeggezin het pleegkind in gewone, ongecompliceerde medemenselijkheid aanvaardt, dan kunnen we een vervangend opvoedingsmilieu krijgen van een kwaliteit, waaraan geen internaat kan tippen!

Begint bij Hamburg de victorie?

Jan van Lieshout en Philip Veerman *

Pleeggezinnen of internaten, welke vorm verdient de voorkeur, was de vraagstelling van de prijsvraag die werd uitgeschreven in Hamburg anno 1779. Zijn we er, in de twee eeuwen die sindsdien verstreken zijn, achter gekomen welke vorm de beste is? Nee, en gelukkig ook maar. Want een echt antwoord op die vraag is natuurlijk niet mogelijk.

Toch zijn er wel steeds regenten in de tijd van de armenzorg, respectievelijk kinderbeschermers en jeugdwelzijnswerkers geweest die meenden „het“ antwoord gevonden te hebben. Waarmee telkens een heilloze weg werd ingeslagen geplaveid met geloofsovertuigingen, leuzen, dogma's en niet getoetste vaagheden.

Degenen die het antwoord gevonden meenden te hebben behoorden nu eens tot het kamp van de gezinsverpleging en dan weer tot dat van de internaten. Het lijkt wel, zo wordt vaak opgemerkt ¹⁾, of een slinger heen en weer wordt geslingerd, waarbij aan de ene kant de pleeggezinnen en aan de andere kant de internaten staan. Historisch beschouwd ²⁾ zien we overal voorlopers van of eerste aankondigingen van later veel duidelijker waarneembare tendenties. Voor sommigen, zoals bijvoorbeeld Herzog ³⁾, is het een bron van ergernis dat stellingen die op grond van ervaring geponeerd worden (en de grondslag vormen voor verschillende modellen van opvang van jeugdigen) in een tiental jaren snel uit het gezichtsveld verdwijnen. Later worden deze door anderen weer als nieuwe openbaringen gepresenteerd. De conclusie hiervan kan alleen maar zijn dat er niets nieuws onder de zon is. Maar het historisch denken mag ook weer niet de overhand nemen. We moeten ook oog hebben voor het principiële nieuwe ⁴⁾. Wat zich als „nieuw“ aandient moeten we historisch weten te plaatsen. We zouden zo stelt historisch pedagoog Lea Dasberg ⁵⁾ voor „achterom moeten kijken om vooruit te zien: zoals de automobilist in zijn achteruitkijkspiegel kijkt om verantwoord te rijden“.

*) Een groot gedeelte van het materiaal van dit artikel is gebaseerd op het bezoeken van gezinshuizen in Manchester en gesprekken in Londen. Deze studiereis werd gemaakt op uitnodiging van de British Council.

1. Stavsky, William H., 1941, geciteerd door Wolins, Martin en Irving Piliavin, in: *Institution or foster family, a century of debate*, New York, Child Welfare League of America, 1964.
2. Bouman, P. J., *In de ban der geschiedenis*, 1962, het Spectrum, Utrecht-Antwerpen, p. 95.
3. Herzog, Elisabeth, *Research demonstrations and common sense*, geciteerd bij Wolins en Piliavin, o.c., p. 32.
4. Bouman, o.c., p. 96.
5. Dasberg, Lea, *Pedagogie in de schaduw van het jaar 2000, of hulde aan de hoop*, 1980, Boom, Meppel/Amsterdam, p. 5.

Wanneer we ervan zouden uitgaan dat men nu weer eens voor gezinsverpleging is en dan weer eens voor internaten, zoals bij het slingerbewegingsverklaringsmodel, dan lijkt het net of het al twee eeuwen over hetzelfde gaat. Maar wanneer we het na twee eeuwen hebben over „pleeggezin“ en „internaat“ dan hebben we het wel over dezelfde begrippen, maar de inhoud ervan is veranderd.

De dialectische gedachtengang biedt, in tegenstelling tot de slinger in de tijd-gedachte, het voordeel wel verandering te onderkennen. Met de dialectische benadering kunnen we een zekere vooruitgang constateren. „Het typische van de Hegelse dialectiek,“ schreef historicus Jan Romein, ⁶⁾ „is juist, dat elk begrip of ding (these) noodwendig door zijn verandering zijn tegenstelling (antithese) voortbrengt“. Met het ding of begrip, waarvan het de tegenstelling vormt, vormt het een nieuw begrip of ding (synthese), dat op zijn beurt weer zijn tegenstelling vormt en zo tot in het oneindige. Zo is, zoals Hegel schreef, „de tegenstelling het verderbrengende“.

Nu naar de tegenstelling pleeggezinnen en internaten. In dit artikel zullen we eerst kijken hoe het liep met de prijsvraag in Hamburg. Dan maken we een reuzenzwaai naar een aantal topics uit de jeugd welzijnszorg in ons land en kijken dan even over de grens naar de ontwikkelingen in een aantal landen. Om zo uit te komen bij het belangrijkste gedeelte van het artikel: ons bezoek aan gezinshuizen in Manchester en gesprekken die we voerden in Engeland over de naoorlogse voorkeur voor pleeggezinnen en gezinshuizen. Als „punt“ van „omslag“ nemen wij de Curtis Committee (1946). Maar in Engeland betekende dit niet het eind van de discussie. De ontwikkeling droeg immers al een tegenontwikkeling in zich en zo gaat ook daar de ontwikkeling door.

Omdat dit boekje vooral bedoeld is voor opleidingen, besluiten wij ons artikel met een aantal stellingen, bedoeld om in themagroep, werkgroep of les over te discussiëren.

Hamburg 1779: de kleine club van liefdadigers

Vochtige muren, losrakende stenen, voortdurende tocht, eigenlijk was het er te gevaarlijk, zelfs voor wezen. Dat was de conclusie van de heren van de Hamburgse „Gesellschaft zur Beförderung der Künste und nützlichen Gewerbe“. Vanaf het begin van de oprichting in 1765 praatten de heren van deze wat deftige club veel over de opvoeding van de wezen. Hamburg kende sedert 1604 een weeshuis. Maar toen het gebouw meer dan 150 jaar oud was, leek het op een bouwval. Men vreesde eigenlijk voor de gezondheid van de meer dan driehonderd jongeren die daar woonden. Velen hadden schurft. Het eten was onvoldoende, op elf maaltijden na per jaar met vis of vlees ⁷⁾.

Voor na 1770 ging de „Gesellschaft“ zich bemoeien met de zorg voor de kinderen.

6. Jan Romein, Historische lijnen en patronen, een keuze uit de essays, Querido, Amsterdam, 1971, p. 44.

7. Schneider, Konrad, Das Preisausschreiben der Patriotischen Gesellschaft in Hamburg zur Verbesserung der Waisenerziehung im Jahr 1779, opgenomen in Internaat of pleeggezin, de bundel artikelen ten behoeve van de studiedag op 7 september 1979 te Amsterdam, blz. 1-9.

Er komt meer nadruk op pedagogische activiteiten en men vond dat de kinderen in het weeshuis niet kregen wat nodig was: „frisse lucht, lichamelijke beweging en het bijbrengen van nuttige beroepen“. De discussie richtte zich op de vraag of weeshuizen eigenlijk niet beter konden worden opgeheven. Kinderen zouden beter af zijn in gezinnen, waarin ze konden worden ondergebracht. Maar de informatie die de ronde deed binnen de salon van de „Hamburgische Gesellschaft“ over gezinsverpleging van Hamburgse kinderen buiten de stad was al evenmin erg positief.

Dominee Krohn bijvoorbeeld betoogde, dat kinderen grote kans op verwaarlozing liepen. En hij verwachtte dat die kans in de stad nog groter zou zijn. Als er dan toch iets diende te gebeuren, dan moesten de kinderen maar naar dorpen in de directe omgeving van Hamburg, zodat toezicht mogelijk bleef. Echt enthousiast was niemand over het alternatief. Binnen de Gesellschaft kon men het niet eens worden. Toen kwam iemand met een compromis: laten we een prijsvraag uitschrijven: wat verdient de voorkeur, inrichtingsverpleging of gezinsverpleging? Het is 1779. In 1979 wordt in het gebouw van het voormalig Amsterdamse Burgerweeshuis een discussie gehouden rond dezelfde vraag. De vraagstelling blijkt nog uiterst herkenbaar, ook al hebben de rijke kooplieden en dominees de boventoon in de discussie niet meer en zijn ze vervangen door deskundigen als (ortho)pedagogen, maatschappelijk werkers en kinderpsychiaters.

De deelnemers aan de prijsvraag moesten van de Gesellschaft „een vergelijking geven van de opvoeding van weeskinderen in een gewoon weeshuis met pleeggezinnen buiten de stad waar ze overeenkomstig hun stand kunnen worden opgevoed en onderwezen. Dit moet worden belicht met betrekking tot de kosten en met betrekking tot het kind zelf. Met de bedoeling voor de staat, die het toekomstig voordeel hiervan verwacht, dit uitvoerig en gestaafd met ervaringsgegevens neer te schrijven“.

Drie inzendingen werden beloond ⁸⁾. Advocaat Georg Christoph Starck uit Frankfurt a.M. en Johann Christian Haun, als predikant verbonden aan het weeshuis in de stad Gotha, kregen beide de geldprijs van tien dukaten. Een derde inzender, veldprediker J. F. Goldbeck uit Graudenz kreeg een gedenkpenning.

De twee prijswinnaars, Starck en Haun, putten uit ervaringen met weeshuizen, maar die waren veel kleiner dan dat in Hamburg. Starck is wellicht geïnspireerd geraakt door het sluiten van een weeshuis in Pforzheim, waarbij hij betrokken was. Hij bepleitte het onderbrengen van kinderen in gezinnen. Stadskinderen in stadse gezinnen, kinderen van het platteland op het platteland. In pleeggezinnen hebben kinderen meer ruimte, meer bewegingsvrijheid, zeker vergeleken met de propvolle weeshuizen. Starck moet echter wel toegeven, dat het onderwijs via de weeshuizen beter is dan pleegkinderen krijgen. Ook al is het onderwijs in de weeshuizen te sterk gericht op het (onnodig) veel uit het hoofd leren, zonder dat kinderen weten waarom. Kinderen in pleeggezinnen hebben veel meer benul van het dagelijks

8. Urlaub, Hildegard, Die Förderung der Armenpflege durch die Hamburgische Patriotische Gesellschaft bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts. In: Arbeiten aus dem Forschungsinstitut für Fürsorgewesen in Frankfurt a.M., heft 4, 1932.

leven, vindt hij. En dat moet dan zwaarder wegen dan het betere onderwijs dat ze in weeshuizen krijgen. Zowel Starck als Haun schrijven te vrezen dat jongeren in het weeshuis worden beïnvloed door anderen die een slecht voorbeeld zijn. Tegenwoordig praten we dan over modeling, of model-leren, zoals de Nederlandse vertaling luidt. Het gaat dan om een vorm van sociaal leren waarbij het kind het gedrag dat het waarneemt bij de andere persoon (het model) bewust of onbewust overneemt. Elders in deze bundel pleit Wolins voor het aanwezig zijn van meer positieve modellen in internaten.

In tegenstelling tot de gedachtengang binnen de „Gesellschaft“ rekenden de prijswinnaars voor dat gezinsverpleging goedkoper zou zijn. Geheel in de geest van de tijd achtten Starck en Haun kinderarbeid normaal en zagen ze voor een onbemiddeld pleeggezin een extra voordeel in een pleegkind. Haun gaf er de voorkeur aan kinderen alleen op het platteland onder te brengen. De derde winnaar raadde aan pleeggezinnen te zoeken in de kleinere „Landstädchen“. Daar kon dan een soort directeur aangesteld worden voor de gezinsverpleging.

Met deze drie won eigenlijk de gezinsverpleging. Wegens de kosten, de voordelen voor de gezondheid van de kinderen, de kansen op een gunstiger karaktervorming en de verwachting, dat ze beter zouden opgroeien tot nuttige deelnemers „an der bürgerlichen Gesellschaft“.

De uitschrijvers van de prijsvraag waren nu wel enthousiast. In de eerste plaats werd nieuwbouw van het weeshuis uitgespaard. Maar het stadsbestuur stond voor de feiten. De selectie van pleeggezinnen bleek erg moeilijk. Vroegere ervaringen waren geen steun in de rug en uiteindelijk besloot de stad toch een nieuw weeshuis te bouwen. In 1785 was de nieuwbouw klaar.

Sehr verehrter Herr Büsch

Voor de 201-ste verjaardag van de prijsvraag laten we Herr Büsch van de Hamburgse Gesellschaft even uit zijn graf herrijzen. Voor hem ontvingen wij een verlate inzending. Deze zal door ons worden doorgestuurd naar Hamburg.

Aan de Hamburgischen Gesellschaft
Sehr verehrter Herr Büsch,

Vandaag woon ik acht jaar in een pleeggezin. Eigenlijk is er van een pleeggezin geen sprake meer. Acht jaar hebben hun sporen ruimschoots nagelaten. Het is alsof de kinderen met wie ik als „pleegvader“ het huis deel, altijd in mijn leven zijn geweest. Maar één dag in het jaar denk ik er aan, dat dat niet waar is en dat we op een dag begonnen zijn.

Toen ik de afgelopen week toevallig las over een door u uitgeschreven prijsvraag ben ik opnieuw gaan denken over het waarom van ons pleeggezin. Wat heeft ons — een echtpaar met een klein kind — bezielde om vier kinderen, die jaren achtereenvolgens in tehuizen hebben gewoond daaruit mee te nemen? Was dat beter voor hen? Voor ons?

De feiten. Mijn vrouw en ik waren toevallig in een tehuis terecht gekomen. We hielpen daar met het maken van huiswerk, gingen soms mee om kleren te kopen

of met kinderen samen naar de bioscoop. We konden een kijkje binnen het tehuis nemen. Hoe aardig de kinderen het daar ook hadden, ze leefden op een eiland. De straat zoals wij volwassenen die kenden, was hen vreemd. Eigen ouders, ooms en tantes, het waren voor hen bezoekers. Ja, van wie waren ze eigenlijk?

Toen wij enkele jaren later met vier andere kinderen uit een heel ander tehuis te maken kregen, stond ons besluit al snel vast: waarom een kind zomaar tot het eenentwintigste jaar in een tehuis laten? Daar zijn nauwelijks argumenten voor. Integendeel. Na enkele jaren is het ouderlijk huis, speciaal als terugkeer daarheen niet mogelijk is, zo op de achtergrond geraakt, dat iets essentieels in het leven verloren gaat. In onze ogen een schandaal, omdat heel vaak de binding met het ouderlijk milieu nog wel intact blijft. Zo ook bij ons. De kinderen hadden hun eigen familie, maar waren door het tehuis daarvan vervreemd. Met welk argument kan een dergelijke ontwikkeling gerechtvaardigd worden? Wij hadden die argumenten niet en hebben ze niet. Wij hadden juist gezien, dat een tehuis voor veel kinderen een opbergplaats is, bij gebrek aan beter.

Maar laat ik u daar niet te veel mee bezig houden. Uit uw prijsvraag blijkt, dat de kostenontwikkeling van tehuizen en pleeggezinnen een belangrijke overweging was voor het opvragen van ervaringen. Welnu, laat ik het dan daar eens op toespitsen. Herr Büsch, de kinderen die bij ons wonen, hebben vele jaren in een tehuis gewoond. Per dag gaf de overheid voor die verzorging en opvoeding een subsidie. Ik heb me niet met de prijsontwikkeling van de tehuizen bezig gehouden maar in 1978 nog was de dagprijs voor de kinderen in dat tehuis f 80,—. „Onze“ kinderen kostten toen samen f 320,— per dag.

De vergoeding voor een pleegkind bedraagt vandaag de dag f 17,75 per dag. Dat is tamelijk krap en in die prijs zitten niet de afschrijving van woning, een soort verzorgingsloon en overheadkosten. Daarom gaat de vergelijking mank. Maar ik heb de moeite genomen om de vergelijking met een tehuis compleet te maken en dan kom ik uit op f 42,— per kind per dag. Terugrekenend naar het prijspeil van 1978 kom ik ruim onder de veertig gulden. Een besparing van meer dan de helft. Nu moet mij van het hart — en dat is eigenlijk meer een boodschap voor de Nederlandse overheid dan voor u — dat het beleid rond de discussie tehuis of pleeggezin waanzinnig is: zo makkelijk als tehuisplaatsen gefinancierd blijven en zo weinig financiële ruimte er is voor pleeggezinnen. Kortom, ik zou wel weten wat ik moest kiezen.

Met vriendelijke groet, ook namens mijn vrouw Myra,
Paul van Dussen.

Bewust kiezen

De tehuizen genieten de laatste tientallen jaren, meer dan pleeggezinnen, een afnemende belangstelling. De internaatsvorm en pleeggezin-vorm lijken elkaar dichter dan ooit te zijn genaderd. In sommige organisaties is een verbinding gelegd tussen deze twee vormen. Pleeggezinnen en residentiële voorzieningen kunnen elkaar zo een dienst bewijzen. Een internaat of een kliniek kan bijvoorbeeld een fase zijn voor een kind om de stap naar een pleeggezin te kunnen maken.

In het bulletin van de Internationale organisatie FICE schrijft Jan van der Ploeg⁹): „Houden we de tehuizen in stand omdat we geen andere oplossing weten te realiseren? Zijn er onvoldoende pleegouders beschikbaar, zijn er onvoldoende alternatieven? Of zijn we niet inventief genoeg? Of zijn er onvoldoende financiële middelen? Of houden we de tehuizen in stand omdat we ervan overtuigd zijn dat voor de bedoelde probleemjeugd deze tehuizen de beste oplossing zijn? In het laatste geval kies je dus bewust voor het tehuis als hulpverleningsmiddel met eigen mogelijkheden voor bepaalde jeugdigen. Dat vraagt wel om een explicatie van de aard der middelen, doelstellingen en jeugdigen.” Dat laatste dient echter ook te gelden voor pleeggezin-plaatsingen. Voor pleeggezinnen en internaten, en het hele scala van voorzieningen dat inmiddels ontstaan is tussen deze twee vormen, wordt bewuster gekozen.

Een stafvergadering genotuleerd

Op de agenda van vandaag staan Annette (14 jaar), Bram (2 jaar) en Wim (12 jaar). *Margriet* (de voogdes) vertelt de voorgeschiedenis: „Annette bleef na de scheiding van haar ouders, toen ze tien jaar oud was, samen met drie jongere kinderen, bij de zeer autoritaire en strikt normerende vader. De psychisch erg labiele moeder was na de scheiding lange tijd opgenomen in een psychiatrisch ziekenhuis. Tenslotte bouwde de moeder samen met een andere ex-psychiatrische patiënt uit die inrichting weer een broos, marginaal aangepast bestaan op. De vader verbood de kinderen alle contact met moeder. Tenslotte zoekt Annette tóch contact met moeder en loopt één week later weg naar moeder. Een broer van moeder regelt een crisisopvang in een leefgroep van meisjes in de leeftijd van Annette. Dit is in het internaat waar Peter orthopedagoog is.”

Peter: „Wij staan als internaat en stonden in het verleden tolerant ten opzichte van Annette's pogingen contact te onderhouden met beide ouders. Daarop heeft de vader alle contact van Annette met hemzelf en haar broer en zusjes afgewezen. De moeder hebben we wat moeten remmen in haar te positieve toekomstverwachtingen.”

Nelleke (groepsleidster in de leefgroep van Annette): „We hebben goed met Annette kunnen bespreken dat we moeder hebben moeten afremmen en dat we vader niet kunnen veranderen. Annette is intelligent en genuanceerd en heeft gekozen voor een continuering van haar verblijf bij ons in de leefgroep. Ze heeft intussen een aardige vriend leren kennen. Van zijn ouders krijgt ze veel warmte.” Omdat Annette zelf aangegeven heeft nog te weinig afstand te kunnen nemen van haar eigen ouders en al te zeer op weg is naar zelfstandigheid om een pleeggezin-plaatsing te overwegen, gaat iedereen ermee accoord dat Annette blijft in de leefgroep. Het lijkt iedereen een verstandige keuze.

Nadat Peter voor iedereen koffie heeft gehaald, gaat het nu over Bram (2 jaar). *Henk* (de voogd van Bram): „Bram is enig kind van een pedagogisch onmachtige moeder die verder afglijdt in depressies naarmate ze zich meer bewust wordt hoe

9. Ploeg, Jan van der, Om het voortbestaan van het tehuis, voorbereidingsstuk voor een FICE studie- en ontmoetingsdag, april 1979.

ongunstig haar partnerkeuze was. Al langere tijd nam de familie de zorg voor Bram goeddeels van haar over. Als moeder in een psychiatrisch ziekenhuis wordt opgenomen, wordt Bram in het kindertehuis geplaatst. Hierna volgde de echtscheiding van zijn vader en moeder. Vader komt niet in aanmerking voor voogdijtoewijzing, de moeder besloot in overleg met haar behandelend arts ervan af te zien Bram zelf op te voeden.”

Ruud (de psycholoog van het kindertehuis voor zeer jonge kinderen waar Bram is): „Bram heeft bij ons maar een moeizaam bestaan. Hij is onvoldoende opgewassen tegen de robuustere, eisender en minder genuanceerde leeftijdsgenootjes in zijn groep.”

Ida (groepsleidster in zijn groep): „We kunnen ondanks onze inzet voor Bram hem hiertegen onvoldoende beschermen.”

Er wordt besloten voor Bram een pleeggezin te zoeken.

Als laatste staat vanmorgen Wim van 12 jaar op de agenda.

Ewout (die Wim begeleidt op een instelling voor ambulante hulpverlening): „Wim is bij ons aangemeld door de schoolbegeleidingsdienst. Ik begeleid hem nu al twee jaar. Hij wil heel erg graag kok worden, maar naar een opleiding voor kok op een LTS kan hij nog lang niet omdat hij nauwelijks kan lezen en schrijven. Op school wordt hij regelmatig gepest. Opkomen voor zichzelf kan hij helemaal niet. Hij is op school en in de buurt eenzaam, zou graag vriendjes hebben. Is bang voor agressie en ziet daarom op tegen het in de klas zitten met jongeren die al op brommers rijden, stoer doen enzo en waar hij niet tegenop kan. Hij zou er overigens ook mislukken op grond van zijn leerprestaties. Wim woont nu zo'n anderhalf jaar alleen met moeder. Vader en moeder zijn gescheiden. Contact met vader en Wim is incidenteel. Vader wil misschien wel meer contact, maar wil geen ruzie met moeder. Wanneer vader een enkele keer bij school staat met de auto loopt Wim door, bang van moeder op z'n kop te krijgen. Zowel zus als broer verlieten met ruzie het huis. Alleen „kleine Wim” durft niet boos te zijn op moeder. Wim steunt moeder erg. Moeder is vaak verdrietig en chaotisch. Wim troost moeder veel. Maar terugtrekken op zijn kamer wanneer hij dat wil mag van moeder niet.”

Trees (die moeder begeleidt) zegt: „We dachten aan een BJ internaat waar Wim met jongeren van acht tot veertien kan leren omgaan en er wat assertiever kan worden en hij kan profiteren van het meer individualiserend opgezette onderwijsprogramma. Ook kan hij in de leskeuken van het internaat leren koken, wat hij zo graag wil, wellicht ook een diploma koksleerling behalen. Na een paar jaar zou hij weer terug kunnen naar moeder en eventueel naar de LTS. Voor moeder zal het niet gemakkelijk zijn accoord te gaan met ons plan omdat ze dan helemaal alleen is thuis.”

Besloten wordt met Wim en moeder op het BJ internaat te gaan kijken opdat zij er zelf een beslissing over kunnen nemen.

Van hetzelfde laken een pac?

Op het ogenblik wint de gedachte veld dat er voor kinderen die niet in het eigen gezin kunnen blijven een keten van voorzieningen — van pleeggezin, gezinshuis, internaat tot behandelingshuis — beschikbaar moet zijn in de eigen regio. Verschil-

lende departementen werken samen om een overzicht te krijgen van allerlei vormen van opvang buiten het eigen gezin. De opzet is, dat bij elke uithuisplaatsing een commissie adviseert welke voorziening voor een bepaald kind het beste is. Maar voorlopig wijken subsidiestelsels en andere „eigenschappen“ van verschillende soorten opvang per departement nog sterk uit elkaar en is een sluitend systeem vanuit zogenaamde plaatsingsadviescommissies nog toekomstmuziek. Zeker als pleeggezinnen erbij worden betrokken. De interdepartementale werkgroep ¹⁰, die met dit onderwerp bezig is, heeft de mogelijkheid van de opvang in pleeggezinnen in het interim rapport zelfs geheel over het hoofd gezien. De Raad voor de Jeugdvorming (per 1 mei 1980 opgeheven en vervangen door de Raad voor het Jeugdbeleid), een adviesorgaan voor de overheid, wees erop, dat de regio-gedachte vooral steunt op motieven om het overzicht op voorzieningen te houden, de geldstroom ernaartoe in de hand te houden en vraag en aanbod op elkaar af te stemmen. Nu is vooral dat laatste motief ook essentieel voor een goede hulpverlening. Maar de Raad ¹¹) wijst erop dat leeftijden nauwelijks worden onderscheiden — terwijl voor een kind van vier, acht en zestien jaar niet steeds hetzelfde mogelijk is — en dat pedagogische argumenten nauwelijks te vinden zijn. Het raderwerk, dat er nu bestaat, wordt op die manier uitgebreid met de plaatsingsadviescommissies. Pleeggezinnen, net als tehuizen „gezinsvervangend“ (een term voor de pleeggezinnen beter dan „residentieel“ of „ambulante“) moeten daar niet buiten vallen. Want het gaat wel om verbeteringen: geen kind meer uit huis, zonder dat eerst bekeken is of dat wel zo nodig is. En als dat dan moet, dan een bewust gekozen opvang. En dan zitten ze buitenshuis:

Beste Ben, Lieve Elsa,

Even een krabbeltje tussendoor. Vorige week belde Myra jullie in alle drukte. Geen tijd voor een wat langer gesprek. En toch hadden we heel wat te vertellen. We beginnen net een beetje op orde te komen. „Onze“ vier nieuwe kinderen raken al meer op hun gemak. En wij ook wel. Maar wat zijn we moe. Onvoorstelbaar. We spreken onszelf en elkaar voortdurend moed in door onszelf onze ijzere conditie — toch niet voor niets getrimd — voor te houden. We doen heel onverwachte ervaringen op. Wat zit het tehuisleven er diep in. Een paar voorbeelden: ze strooien hagel op hun brood en ook speciaal onder hun brood. Ze zijn dan zeker van een tweede belegde boterham. Het komt veel voor, dat er een de jampot blijft vasthouden! Boodschappen doen is ze vreemd. Op straat spelen ook. Ze kunnen zich zeer goed in en met de woning vermaken, maar op een manier, waaruit blijkt, dat alles van „niemand“ is. Het valt trouwens niet mee om een nieuwe groep te worden. Hoewel zij elkaar gevierd wel kenden, merken ze toch heel andere eigenschappen van elkaar en wij daar nog eens bij. Onze Karlijn houdt zich er heel

10. Interdepartementale werkgroep residentiële voorzieningen voor jeugdigen, Interim-rapport, februari 1979. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.

11. Raad voor de jeugdvorming, Advies over de residentiële voorzieningen voor jeugdigen, nr. 26, Rijswijk, Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, 's-Gravenhage, 1979, zie vooral p. 8 en 9, 22 en 23.

goed onder. Daar zijn ze allemaal heel gek mee. Die krijgt nu wel wat minder aandacht, maar dat kan geen kwaad. Eerst maar eens de eerste drie maanden door. We doen nog allerlei dingen tegelijk en door elkaar heen. Eigenlijk zijn we blij dat 's avonds de TV aankan. Het zijn fervente kijkers. En anders doen ze wel spelletjes: eindeloos en ze zijn er zo goed in. Eigenlijk niet leuk meer. En o ja, als we thee of koffie drinken, zetten ze stevast het kopje naast het schoteltje. Dat kan er in een tehuis zeker niet af.

Al met al is de eerste opvang heel succesvol verlopen. Ze doen het werkelijk fantastisch. Op de scholen hebben ze niet eens gemerkt wat voor een verhuizing er bij de kinderen gaande was, zo gemakkelijk passen ze zich aan hun omgeving aan.

Het zal wel even duren voor wij weer aan ons klaverjasje toe komen, maar we houden jullie in de gaten. Eerst uitrusten.

Knuffeltje voor Rosmarijn, van ons,

Paul en Myra

Purmerend, 17 mei 1975

Verschillen

Nederland weet wel wat differentiëren is, als het om opvoeden gaat. Vrijwel nergens vind je zo'n uitgebreid net van onderwijsvoorzieningen. Leerlingen worden al snel verdeeld en gehergroepeerd over het gewoon lager onderwijs en het buitengewoon onderwijs. „Met andere woorden: er worden doelbewust verschillen in opleiding gecreëerd (ten aanzien van doelstellingen en onderwijs-methoden) om zodoende tegemoet te komen aan — vermeende of reële — verschillen tussen leerlingen. Nog duidelijker komt dit tot uiting in het secundair onderwijs met al zijn verscheidenheid aan schoolsoorten (lager beroepsonderwijs, MAVO, HAVO, VWO).“ ¹²) Van heinde en ver is men hier komen kijken hoe wij verschillen tussen delen van het onderwijssysteem hebben gecreëerd. Eigenlijk komt men hiervan enigszins terug. Zo kreeg men wat het buitengewoon onderwijs betreft oog voor het labelling-effect.

Ondanks de differentiatie is er sinds jaren in het onderwijs niet zo veel veranderd: van de vier jongeren die naar het voortgezet onderwijs gaan, halen er twee nooit het eindexamen en een doet er één jaar langer over. Betekent een dergelijke vaststelling (een heel uitgebreid netwerk van soorten voorzieningen en schoolvoordringstesten die informatie verschaffen voor schoolkeuze zonder uiteindelijk andere resultaten) iets voor de kindbescherming?

Niemand kan natuurlijk verschillen tussen leerlingen ontkennen, maar het gaat erom welke verschillen acceptabel zijn. Vroeger waren sociale herkomst en sekse acceptabel wanneer het ging om indeling in verschillende schoolsystemen. Nu gelukkig niet meer.

12. Koning, P. de, Interne differentiatie, Purmerend, 1973, Muusses.

Er is via onderzoek meermalen op gewezen dat gedragsproblemen zich in alle lagen van de bevolking voordoen, hoewel het zich binnen de verschillende sociaal-economische groepen soms wel in andere symptomen uit ¹³⁾.

Maar, aldus Jan van der Ploeg ¹⁴⁾, het treft dat deze jeugdigen onevenredig veel afkomstig zijn uit de sociaal economisch lagere groepering, meer buitengewoon onderwijs hebben gevolgd, onevenredig veel het lager beroepsonderwijs volgen en onevenredig weinig de middelbare school bezoeken. „Kortom, de vraag dringt zich op, waarom wij in de verschillende residentiële voorzieningen alleen bepaalde bevolkingsgroepen aantreffen.“ Historisch gezien is het in ieder geval een feit dat de kinderbescherming voortkomt uit de armenzorg. De rijken hadden huispersoneel die de kinderen verzorgden. Bij de bevoorrechte groepen weet men ook thans gemakkelijker hulpbronnen (als psychiater of psycholoog) in te schakelen en men kan doorgaans buiten de justitiële sfeer blijven. Kinderen met problemen van rijke ouders werden nogal eens geplaatst op schoolinternaten („kostscholen“). Mensen in achterstandsituaties weten doorgaans minder de weg te vinden op de sociale kaart. Ze zijn wellicht ook wat meer afwachtend ten opzichte van de „deskundigen“, zoeken het minder gauw „hogerop“ wanneer ze het niet eens zijn. De hulpverleners, doorgaans zelf niet afkomstig uit achterstandsituaties, dichten bij voorbaat hun cliënten minder probleemoplossend vermogen toe dan de mensen uit hun eigen sociale omgeving.

Steeds meer kinderen uit culturele minderheidsgroepen komen terecht bij de kinderbescherming ¹⁵⁾. Op het totaal van 28.500 kinderbeschermingskinderen is dat achteneenhalf procent, een hoog getal.

Een blik over de grenzen

Terwijl in de universitaire studie opvoedkunde wel het vak vergelijkende onderwijskunde is ingebouwd, ontbreekt vergelijkende jeugdwelzijnszorg geheel. De vergelijking met buitenlandse onderwijssystemen en de ontwikkelingen daarin blijkt bruikbare informatie op te leveren voor het Nederlandse onderwijs. Een vergelijkende benadering levert ook in de jeugdwelzijnszorg een aantal „eyeopeners“ op: je kijkt weer eens met andere ogen naar de Nederlandse situatie.

Om bijvoorbeeld nog even terug te komen op de regionalisering van de voorzieningen: in Europees verband is daar sterk de nadruk op gelegd. In de Raad van Europa is op 3 november 1977 een resolutie ¹⁶⁾ aangenomen, waarin de lidstaten zich er

13. Björnsson, Sigurjon en W. Edelstein, Explorations in social inequality, stratification dynamics in social and individual development in Iceland, Berlin, 1977, Studien und Berichte, Max-Planck-Institut für Bildungsforschung, p. 144.

14. Ploeg, Jan van der, Elfhonderd jeugdigen in tehuizen, Tijdschrift SJOW, 16 november 1979, jrg. 7, nr. 11, p. 272-274.

15. Eertwegh, Wilma van den, Buitenlandse kinderen geven kinderbescherming meer werk, in: TMW/Welzijnsweekblad, 10 oktober 1980, 5e jrg., p. 7.

16. Raad van Europa, Comité van Ministers, Resolutie (77)33 betreffende uithuisplaatsing van kinderen, aangenomen door de ministerraad op 3 november 1977 in de 227ste zitting van de gedeputeerden (de ambassadeurs), vertaling Jan Brandt (Vereniging Jeugd onder Dak te Deventer).

voorstander van tonen uithuisplaatsing zoveel mogelijk te vermijden. Nadruk wordt gelegd op de preventieve maatregelen: geef de gezinnen waarin het dreigt mis te lopen meer steun. Verder wordt in de resolutie — overigens meer te zien als een intentieverklaring van de lidstaten — gesteld, dat als uithuisplaatsing toch nodig blijft, de banden met het eigen milieu in stand moeten blijven. Aanbevolen wordt een ruime keus te ontwikkelen in vormen van uithuisplaatsing, variërend van gewone pleeggezinnen tot verschillende vormen van therapeutische zorg in internaten. Op die manier hebben volgens de resolutie de plaatsende instanties een reële mogelijkheid oplossingen te vinden voor de individuele hulpvragen. Nadruk wordt gelegd op de opvang in voorzieningen die er uit zien als een gezin. Dat zijn pleeggezinnen en kleine tehuizen. Er wordt gepleit voor het bijhouden van broers en zussen binnen tehuizen en experimenten, waarin ouders met kinderen kunnen worden opgenomen. Inrichtingen worden aangemoedigd vooral contact te houden met de plaatselijke gemeenschap.

De resolutie werd voorbereid in een subcommissie van vier leden, onder wie een Noor en een Zweed. Hun invloed is duidelijk herkenbaar in de tekst.

Zweden

Van de ongeveer acht miljoen inwoners die Zweden heeft, zijn er ééndriekwart miljoen onder de vijftien jaar. De kinderen die niet bij hun eigen ouders kunnen verblijven, wonen overwegend in pleeggezinnen. In 1979 woonden 3907 kinderen in een internaat en ruim 14.000 in pleeggezinnen. Iets meer dan 20 % van die laatste groep woont daar zeer tijdelijk (bijvoorbeeld wegens ziekte van één van de ouders). In dit land ontstond vanuit de zwakzinnigenzorg de zogenaamde normalisatie-gedachte: men probeert de levenssituatie te creëren die zo gewoon mogelijk is en probeert ook zo geaccepteerd mogelijk gedrag te stimuleren ¹⁷⁾. Als kritiek hierop is wel gehoord dat men niet iemand zijn eigen (afwijkende) leven laat leiden.

West-Duitsland

Eind 1978 had de Westduitse overheid 120.367 jongeren en jongvolwassenen onder haar hoede. Bijna 55 % verbleef daarvan in andere gezinnen, 45 % dus in internaten. In vijf jaar tijd is daar het beleid gekeerd: in 1973 lagen die cijfers precies andersom. De kritiek op de internaten spoorde velen aan te zoeken naar alternatieven ¹⁸⁾. Hoewel het bepalen van het beleid in handen is van de deelstaten, hebben

17. Wolfensberger, Wolf, Normalization, the principle of normalization in human services, Toronto, 1972, Leonard Crainford, published by the National Institute on Mental Retardation, p. 27, 28.

18. Bäuerle, Wolfgang, Familienpflege im System der Jugendhilfe der Bundesrepublik, in: Bonhoeffer, Martin en P. Widemann, Kinder in Ersatzfamilien, Stuttgart, 1974, Ernst Klett Verlag, uitgegeven voor de FICE sectie in West-Duitsland, p. 43.

enkele steden als Dortmund ¹⁹⁾ en Bremen ²⁰⁾ eigen modellen ontwikkeld die anderen weer hebben gestimuleerd. In Bremen kwam het voor kinderen met moeilijk gedrag die anders alleen in tehuizen te plaatsen waren tot de zogenaamde „heilpädagogische Pflegestellen“. Bij de selectie van deze pleegouders, die verder intensief worden begeleid, gelden dezelfde eisen die men doorgaans aan groepsleiding stelt.

De kostenverhouding gaat nu ook meer gewicht in de schaal leggen: een gewoon internaat kost 100 DM per dag per kind. Bij pleegouders kost datzelfde kind tussen de 20 en 25 DM per dag.

België

In de gemeente Geel, tachtig kilometer ten noordoosten van Brussel, met dertigduizend inwoners, heeft één van de acht huishoudens wel een „kostganger“. Al vanaf het jaar 1450, en wellicht nog veel eerder, doet men in Geel aan gezinsverpleging. Het gaat hier om chronisch psychiatrische patiënten en geestelijk gehandicapten. Sinds ongeveer twintig jaar worden hier geen jongeren meer opgenomen. België is om Geel ²¹⁾ bekend, maar het plaatsje is uitzondering.

Wat de jeugdbescherming betreft (per 1 mei 1980 ging het om 19.000 kinderen) waren 7.394 kinderen bij particulieren ondergebracht. In gezinshuizen woonden 738 jongeren. In klassieke kinderhuizen ruim 9000, ruim 1000 in medisch-pedagogische instituten. Nog eens 1000 verblijven er in rijksopvoedingsgestichten en allerlei uiteenlopende soorten tehuizen. Wanneer we gezinshuizen even bij pleeggezinnen optellen, kunnen we concluderen dat 45 % van alle uit huis geplaatste jongeren in pleeggezinnen verblijft.

Italië

In Italië leven volgens de ISTAT, het Bureau voor de Statistiek, in 1977 gemiddeld 141.872 kinderen buiten de familie. Gemiddeld (vanwege bezoeken aan huis) verblijven 6.500 jongeren in gevangenissen of rijksopvoedingsinrichtingen. Bij andere instellingen zijn er 21.14 intern en 13.936 in een mengvorm van intern en extern (dat wil zeggen dat ze overdag dikwijls door een gezin in de omgeving worden opgevangen). In „openbare instellingen voor armenzorg“ zitten 94.663 kinderen. Het internaatswezen kon in Italië enorm uitgroeien. Religieuzen verzorgen hier sinds jaar en dag het internaatswezen. Sinds de jaren zestig is men gaan inzien dat de hulpverlening aan kinderen die niet in het eigen milieu kunnen blijven

19. Borchers, Dorothea, O. Hantschel en D. Jablonski, Der Pflegedienst der Stadt Dortmund, in: Bonhoeffer en Widemann, o.c., p. 146-159.

20. Marschner, Hans, Heilpädagogische Pflegestellen — Alternative zur Heimerziehung in schwierigen Fällen, in: Bonhoeffer en Widemann, o.c., p. 195.

21. Roosens, Eugeen, Geel een unicum in de psychiatrie, 1977, Uitgeverij de Nederlandse Boekhandel, Kapellen; Marle, H. W. van, Geel: een ongewoon dorp en stof tot denken, tekst van een lezing, december 1979, fotokopie; Whitehead, J. A., Boarding out since St. Dymphna, in: Nursing times, 1971, vol. 67.

uitermate stigmatiserend werkt ²²⁾. Een wet uit 1974 die de mogelijkheden tot adoptie van kinderen (in 1977 2516 kinderen) verruimde, heeft ook de opzet van een systeem van pleeggezinnen bespoedigd.

Gesloten tehuizen?

Nog een paar voorbeelden van verderweg. West-Duitsland kende een paar jaar geleden nog een groei van het aantal gesloten tehuizen. Men schijnt er nu weer van terug te komen. Ook de Nederlandse overheid investeert flink in dit soort voorzieningen. In de Amerikaanse staat Massachusetts ²³⁾ heeft men de ervaring opgedaan, dat dergelijke voorzieningen het zoeken naar alternatieven overbodig maakt. Er is immers al iets.

Het departement van jeugdzaken van deze Amerikaanse staat liet het er echter niet bij zitten en bleef naar alternatieven zoeken. Het officiële beleid veranderde er radicaal. Als eerste in de Verenigde Staten was Massachusetts in 1846 gestart met een grote rijksinrichting voor jeugdige delinquenten. Straf was er het belangrijkste opvoedingsmiddel. Jerome Miller, hoofd van de afdeling jeugdzaken, gooide in 1969 het roer om. Hij reorganiseerde de inrichtingen en zo kwam het tot een reeks van therapeutische gemeenschappen binnen de bestaande gebouwen. Binnen de gemeenschappen werden de verhoudingen democratischer: in vergaderingen werden de regels vastgesteld over de dagelijkse orde en zaken als met verlof gaan. Maar van lieverlee raakte men er binnen het departement steeds meer van overtuigd, dat de therapeutische gemeenschappen van de rijksinrichtingen beter in de maatschappij zelf konden worden gerealiseerd. Er werd hard gewerkt aan een netwerk van voorzieningen: gezinnen, waar jongeren (die vroeger in rijksinrichtingen zouden belanden) in de kost kwamen, „grouphomes“, projecten voor begeleid wonen op kamers. Tot 1972 kwamen heel veel zogenaamde delinquente jongeren in gesloten afdelingen van rijksinrichtingen terecht. Na die tijd gold dat alleen als er gevaar bestond voor de bevolking of voor de jongere zelf.

In- door- en voor het collectief

„En weet u waarvan ik droom?“ aan het woord is een journaliste van de Pravda ²⁴⁾. „Een huis... In dat huis wonen gezinnen. Ernaast of niet ver daar vandaan, staat een gebouw, waarin een complex van schoolinternaten is gevestigd. De kinderen zijn hier de ganse dag, jaar in jaar uit, vanaf de chrèche tot het eind van de

22. Rivista Trimestrale Dell'ente Italiano Di Servizio Sociale, Assegna di servizio sociale, 2 anno XIII, 1974, documenti contro l'istituzionalizzazione dei minori, blz. 91-114

23. Ohlin, Lloyd E., R. B. Coates en Alden D. Miller, Radical correctional reform: a case study of the Massachusetts Youth Correctional System, in: Idem, Juvenile correctional reform in Massachusetts, a Preliminary Report of the Center for Criminal Justice of the Harvard Law School, 1976, National Institute for Juvenile Justice and Delinquency Prevention, United States Department of Justice.

24. Pravda, 5 april 1961 in: Bronfenbrenner, Urie, Kind en gezin en groep, in de Verenigde Staten en de Sovjetunie, L. J. Veen, Wageningen, Ouders van NU boek, 1972 (New York 1970), p. 77.

middelbare school. In de avonduren wanneer de ouders thuis zijn van hun werk, zijn ze bij elkaar. Op avonden waarop de ouders het druk hebben met verplichtingen tegenover de gemeenschap of wanneer ze naar de schouwburg gaan, blijven de kinderen in hun schoolinternaat. Ze blijven daar ook wanneer moeder naar het ziekenhuis moet of wanneer ze op reis gaat in verband met haar werk. Ik weet dat dit een droom van vele moeders is."

In 1956 introduceerde Chroesjtsjov het zogenaamde „shkola-internat" en pleitte op het 21e partij-congres in 1959 voor „een opvoeding van alle kinderen in internaatscholen." 25) Dat is er niet gekomen. De opvolgers van Chroesjtsjov hebben de uitbreiding van dit soort instituten aanzienlijk beperkt ten gunste van de goedkopere en meer populaire „langere-dagscholen" 26). Hier gaat de leerling 's avonds om zes uur naar huis om de volgende dag weer vroeg terug te zijn. In 1960 waren er zo'n 525.000 kinderen in schoolinternaten 27). In dit land van 250 miljoen inwoners, is ruim 25 % onder de vijftien jaar. De Sovjet Unie is een land van werkende moeders en meer dan tien procent van de kinderen onder de twee jaar gaan naar kinderdagverblijven. Van jongs af aan worden kinderen vertrouwd gemaakt met het leven in een collectief 28).

In kinderhuizen, jeugdkolonies en huizen voor delinquente jeugd zaten in 1958 volgens Kent Geiger 29) 375.000 kinderen. In de twintiger jaren, een tijd vol experimenten in de Sovjet Unie, werden modellen voor „collectieve opvoeding" ontwikkeld door A. S. Makarenko, wiens principes ook nu nog van grote invloed zijn. Als leider van de Gorki kolonie (genoemd naar de dichter Gorki) waar hij jongeren kreeg toegewezen die onder andere roofovervallen op hun kerfstok hadden, ontwikkelde hij groepstechnieken voor het ontstaan van groepsverantwoordelijkheid. Basiseenheid is het pedagogisch proces in het collectief, een zichzelf besturende leef-, opvoedings- en werkgemeenschap. De interactie in zo'n collectief, met name ten aanzien van taken en verantwoordelijkheden, wordt veel meer geregeld dan bijvoorbeeld in leefgroepen in internaten bij ons. Hoe het uitvoeren van bepaalde taken ging wordt steeds nabesproken. Jongeren leren de rol van leider. De rol van leider en geleid worden wisselen. Belangrijk is hierbij discipline, want „dankzij discipline kan het doel van het collectief beter bereikt worden" 30).

Overigens is het zo dat in Rusland 300.000 kinderen geadopteerd zijn. Toewijzing van een kind aan zijn adoptief-ouders gebeurt doorgaans niet door de tussenkomst van een rechter, maar door een wijkcomité (rajonny otdel narodnogo oberazovania), onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Onderwijs. Wanneer vrouwen babies adopteren zorgt de overheid voor faciliteiten in de vorm van vrije dagen en minder werk buitenshuis.

25. Weeks, Albert L., *Boarding Schools in the USSR*, in: Wolins, Martin (ed.), *Successful group care*, Aldine Publishing Comp., Chicago 1974, p. 87.

26. Bronfenbrenner, o.c., p. 25.

27. Geiger, Kent H., *The family in Soviet Russia*, Cambridge, Mass., Harvard University.

28. Bronfenbrenner, o.c., p. 26.

29. Geiger, o.c.

30. Makarenko, A. S., *Werke, Fünfter Band*, Berlin, Volk und Wissen Volkseigener Verlag, 1978, p. 40.

Jeugddorp en kibboets in Israël

Opvoeden en opleiden van jongeren in residentiële voorzieningen wordt in Israël op grote schaal toegepast. Zo'n 40.000 jongeren wonen er in jeugddorpen, (residentiële) landbouwscholen, internaten en jeugdgroepen in de kibboets, tegen 3000 kinderen in pleeggezinnen.

Vijftig jaar geleden, toen de staat Israël nog niet bestond, bevonden in veel landen joden zich in een bedreigde situatie. Vaak wilden of konden hele gezinnen het land niet verlaten, maar lukte het de jeugdwelzijnszorgorganisatie „Jeugd Alijah" nog wel eens de kinderen over te brengen. Na de tweede wereldoorlog kwamen daar vele kinderen bij waarvan de ouders in de kampen omgekomen waren. Waarom kwam de gezinsverpleging er nauwelijks van de grond? Een netwerk van pleeggezinnen opbouwen, er contact mee onderhouden en hen begeleiden is erg arbeidsintensief en is niet zo snel op te zetten als internaten. Groepen immigrantenkinderen werden in residentiële voorzieningen ondergebracht, evenals kinderbeschermingskinderen. Maar ook wordt schoolopleiding in internaatsverband er veelvuldig toegepast. Van de huidige 350 residentiële voorzieningen kunnen er zo'n 145 worden beschouwd als alternatieven voor het gewone voortgezet onderwijs 31).

Kinderen uit gezinnen in achterstandssituaties (waar men in ons land voorzieningen op het gebied van ambulante hulpverlening en educatie voor creëerde) worden nogal eens opgenomen in jeugddorpen. Er zijn ook jeugddorpen voor gewone immigrantenkinderen. Wolins noemt in zijn artikel elders in deze bundel het project van Feuerstein en Krasilowsky. In een door hen ontwikkelde behandelingstechniek probeert men te bereiken dat kinderbeschermingskinderen die werden geplaatst in een groep middenin een jeugddorp voor gewone jeugd ook mee willen doen met hun activiteiten en werk. Jeugddorpen zijn kleine gemeenschappen met een hoge mate van zelfstandigheid als gemeenschap. Men heeft eigen scholen. Groot belang wordt gehecht aan het gemeenschapsleven.

Veel residentiële voorzieningen zijn ontstaan rond de landbouw, het nieuwe land moest immers bebouwd worden. Een voorbeeld hiervan is Gfar Galim bij Haifa. De uit Nederland afkomstige Baruch Hod: „Onze landbouwschool met internaat is uitgegroeid tot een internaat voor ruim 400 immigrantenkinderen en probleemkinderen. Terwijl nog eens 600 jongeren uit de buurt het land- en tuinbouwonderwijs volgen hier. We hebben ook andere vormen van voortgezet onderwijs, zoiets als LTS of LEAO. De vierhonderd jongeren afkomstig uit Iran of Rusland, zitten in horizontale leefgroepen. Zij zitten niet met dezelfde kinderen in de klas of niveau-groep". Baruch Hod die in Nederland diergeneeskunde studeerde, naar Israël emigreerde, in een kibboets woonde en na een biologie-studie nu het hoofd is van de school van Gfar Galim: „Een belangrijke plaats binnen onze gemeenschap heeft het landbouwonderwijs: katoenbouw, citrusteelt, vruchtbomen, kamerplanten. Maar ook zijn er schapen, koeien en kippen. Over ieder vak heeft een volwassene

31. Kashti, Y. en M. Arieli, *Israël: residential education*, in: Payne, Chr. J., en K. J. White, *Caring for deprived children, international case studies of residential settings*, p. 180.

de leiding, maar als deze ziek is of, hetgeen nogal eens voorkomt, weer een tijdje in militaire dienst moet, neemt een oudere pupil de taak over. Al onze jongeren weten hoeveel inkomsten we als internaat hebben van de landbouw en veeteelt. Alle jongeren krijgen rijles op tractoren. Veel van onze jongens en meisjes gaan van het internaat samen in militaire dienst en gaan dan als groep een deel van hun diensttijd verrichten in een nieuwe landbouwnederzetting."

Veel is er geschreven over de collectieve nederzettingen in Israël, de kibboetsiem (het meervoud van het woord kibboets). Hierdoor is wel bekend dat de leden van een kibboets geen privé bezit hebben omdat alles gemeenschappelijk is en de leden geen loon ontvangen. Iedereen werkt naar vermogen en wat men nodig heeft krijgt men van de kibboets. De kibboetsbewoners eten in de gemeenschappelijke eetzaal, brengen hun was naar het gebouw waar de was verzameld wordt, halen hun boeken uit het gebouw van de communale bibliotheek en lezen kranten en tijdschriften in het ontspanningsgebouw. Van alle taken die elders door gezinnen gedaan worden, heeft de opvoeding (door voornamelijk verzorgsters) en het wonen in leeftijdsgroepen (in babyhuis, peuterhuis en kinderhuizen) steeds bijzondere aandacht getrokken. Minder bekend is dat veel kibboetsiem kinderen met problemen in hun midden opnemen. Dat gebeurt bijvoorbeeld in aparte groepen voor kinderbeschermingskinderen die naar dezelfde school in de kibboets gaan als de kinderen van de leden van de gemeenschap. Verder hebben zij een eigen wereld met hun groep: ze werken, wonen en studeren steeds samen. Er zijn ook groepen die na een tijd van met elkaar wennen aan het kibboets-leven (met bijvoorbeeld het niet hebben van eigen bezit) opgaan in de leeftijdsgroepen van de kibboetskinderen. Men hoopt hierbij dat de kinderbeschermingskinderen na hun militaire diensttijd naar de kibboets zullen terugkeren om er zich te settelen en chaveriem – kameraden/kibboetsleden te worden.

Eén van die kibboetsiem, Sasa ³²), neemt hierbij een bijzondere plaats in. Een heel groot percentage van de jongeren in dit relatief kleine collectieve dorp bestaat uit kinderbeschermingskinderen. Per jaar neemt men hier zo'n 25 jongeren van twaalf jaar op die er een hechte groep gaan vormen met de ongeveer vijf (!) kinderen van ouders in de kibboets wonen. Elk kinderbeschermingskind heeft pleegouders in de kibboets, die het rond een uur of vier, als het werk gedaan is (men begint al vroeg vanwege de hitte), opzoekt om er thee te drinken en naar muziek te luisteren bijvoorbeeld. 's Avonds zijn alle kinderen in deze kibboets weer in hun kinderhuizen, waar ze slapen.

Een aantal kibboetsiem kent programma's voor schooldropouts, die er zes maanden tot een jaar werken en er worden voorbereid op het kiezen voor een bepaalde werkkring.

Voor sommige immigranten ging de opzet van de kibboets te ver. Als reactie erop ontstonden de – minder bekende – coöperatieve dorpen, waar de productie niet collectief gebeurt. Alleen de inkoop en verkoop van producten is wel collectief. Alle boeren hebben hun eigen stukje grond, waar zij met hun gezinnen wonen. In zo'n

32. Veerman, Philip, Kinderbescherming in Israëlische kibboetsiem, in: Tijdschrift SJOW, 10 oktober 1980, jaargang 8, nr. 10 p. 254-256.

„mosjav“ in de buurt van Petach Tiekwa heeft men geprobeerd de positieve aspecten van zowel groepsopvoeding als die van pleeggezinnen te combineren. Bedenker van dit „fosterhome-group care program“ is weer Dr. Reuven Feuerstein. „Wij hebben,“ aldus Feuerstein, „in dit coöperatieve dorp kinderen geplaatst bij pleeggezinnen, terwijl ze tegelijkertijd deel uitmaken van een groep met leeftijdsgenoten die allen ook in pleeggezinnen daar zitten. In die mosjav wonen ongeveer 65 gezinnen. Wij plaatsten er 35 kinderen. Onze jeugdwelzijnszorgorganisatie heeft in de mosjav een gebouw met een leslokaal, een activiteitenruimte en een spreekkamer voor de maatschappelijk werkster. In dat centrum worden de kinderen bijna de gehele dag opgevangen en begeleid in de groep. Wat er achter zit is dit: we willen de rol van de pleegouders hier helemaal veranderen. Doorgaans zijn de pleegouders verantwoordelijk voor het kind en dat leidt dan tot veel conflicten tussen pleegouders en kind. Mede als gevolg hiervan voelt het kind zich zo vaak gekwetst. Na een aantal van die afwijzingen door de pleegouders zie je dan de pleeggezinplaatsing afbreken. Wij hebben het anders opgezet. Het kind woont bij het gezin, werkt ook op het land van het gezin, krijgt daardoor het gevoel ook iets terug te kunnen doen. Niet de pleegouders zijn in eerste instantie verantwoordelijk voor het kind, maar wij, de groepsopvoeders en leraren in het centrum. De relatie met de pleegouders moet zo ontspannen mogelijk zijn.“

Manchester: 59 gezinshuizen

Op 4 december 1943 stond het volgende te lezen in de Times Educational Supplement ³³): „Het is beter kinderen te plaatsen in gezinshuizen met kinderen van beide geslachten van verschillende leeftijden, met een man die net als alle vaders gaat werken. In zulke huizen krijgen de kinderen een juist soort gezinsleven.“

De stad Manchester besloot in 1953 gezinshuizen te bouwen, zette advertenties in de krant om ouders te werven. Binnen twee jaar werden 38 huizen geopend. Voor de ouders in die huizen was het opvoeden gewoon een baan, hoewel een van de twee ouders een eigen baan bleef houden. Manchester werd uiteindelijk een stad met bijna zestig gezinshuizen. In 1953 startte de gemeente met in een aantal in aanbouw zijnde wijken huizen voor deze gezinnen te bouwen. Het waren twee typen: voor een gezin met zes kinderen en een voor acht kinderen. De bouwplannen werden zo ontwikkeld, dat van buiten de gezinshuizen er niet anders uit zien dan de andere huizen in de wijk. Alles geheel conform de uitspraak in de Manchesterse gemeenteraad van juli 1953 dat „nu de tijd gekomen is, dat kinderbeschermingskinderen zouden moeten kunnen wonen in dezelfde straat als andere kinderen in Manchester, in plaats van te moeten wonen in een internaat, ver weg van het gewone leven“.

Van de echtparen die de huizen gaan bewonen is steeds de vrouw werkneemster en krijgt loon. De man, die een baan in de stad heeft, krijgt een vergoeding voor zijn bemoeienis. Het echtpaar kan in de echte zin van het woord „ontslag nemen“.

33. Brown, I. H. D., The Times, Educational Supplement, 4 december 1943. Zie van dezelfde auteur: Development of family group homes in Manchester, in: Child care, vol. 15, april 1961 (I) en july 1961 (II).

Er komt dan een ander echtpaar. In november 1954 gaat het eerste echtpaar van start. In 1963 zijn er 59 gezinshuizen. Nog eens tien jaar later komt het aantal gezinshuizen op het hoogste punt. Er verblijven 450 kinderen in de gezinshuizen. In 1977 is het aantal 60, in 1980 zijn er 53. Wat is er gebeurd. We blijven even tussen de cijfers.

In 1974 had de overheid de zorg voor 2357 kinderen. Zoals gezegd verblijven er daarvan 450 in gezinshuizen. In 1980 heeft de overheid de zorg voor 2214 jongeren. Daarvan verblijven er 260 in gezinshuizen. De gezinshuizen nemen in 1980 minder kinderen voor „hun rekening“. Interessant is echter de opkomst van Community Homes: kleine kindertehuizen voor twaalf of vierentwintig kinderen. In 1980 heeft Manchester daarvan tien, met samen honderachtien kinderen. Het oorspronkelijke beleid blijft echter gehandhaafd. Manchester plaatst geen kinderen voor langere tijd in internaten. Naar huis terug en wel zo vlug mogelijk – of anders naar een adoptiegezin – blijft het parool.

Enkele jaren geleden spraken we met de heer Mellor van „Social Services“ in Manchester. Met iemand van zijn dienst bezochten we verschillende gezinnen in een gezinshuis.

Mijnheer Mellor, kunt u ons een beschrijving geven van de organisatie van een gezinshuis?

Mellor: „Het huis is meestal berekend op een echtpaar, dat soms een of twee eigen kinderen heeft en er dan nog zes of acht bij kan hebben. Zeg maar een flinke keuken, twee tot drie huiskamer-achtige ruimten, slaapkamers, waar twee soms drie kinderen in passen, twee badkamers. Van buiten vallen de huizen niet op als kinderhuizen, maar het zijn er soms „twee onder één kap“. We nemen de vrouw in dienst, nadat ze via advertenties is geworven. De man, die steeds een eigen job heeft krijgt vrije kost en inwoning. Verder is er een vrouw bij het gezin in dienst voor twintig tot veertig uur per week om samen met de gezinshuismoeder het huishouden te runnen. Zij vervangt ook de moeder als die vrij heeft of weg moet. Die tweede vrouw woont meestal dicht in de buurt. Wanneer het echtpaar vertrekt en er een nieuw echtpaar inkomt, vervult de assistente een belangrijke rol bij de overgang. De kinderen blijven namelijk gewoon.“

Wie kiest de kinderen voor een gezinshuis?

Mellor: „De meeste kinderen komen naar de gezinshuizen via observatiecentra. We kennen bijvoorbeeld in Manchester een soort crisisopvang, waar kinderen direct geplaatst kunnen worden. Via een bespreking van de verschillende gevallen komen we tot beslissingen voor plaatsing. We hebben aparte ambtenaren die de gezinnen goed kennen en weten waar lege plaatsen zijn of zullen ontstaan. Hij brengt de moeders ook in contact met de kinderen. We hebben gemerkt, dat je voorzichtig moet omspringen met „open plaatsen“: ze niet zomaar zonder meer opvullen.“

Hoe bedoelt u dat?

Mellor: „Het echtpaar wordt met eigen en andermans kinderen toch een nieuw soort groep. Daar kan je niet zomaar elke puber tussen zetten, ook al is er een bed leeg. We hebben de ervaring, dat je van de moeders niet zomaar alles kan verlangen. Met name het plaatsen van al wat oudere kinderen in een al draaiende groep, blijkt voor de moeders heel zwaar te zijn.“

Hoe ziet nu die samenstelling er uit?

Mellor: „We streven naar heterogene groepen. Kinderen beneden de vijf jaar vergen veel tijd, omdat ze nog niet schoolgaand zijn. Je moet dan voor de moeder meer vrije tijd inbouwen. Kinderen van die jonge leeftijd kunnen in principe blijven tot de volwassenheid. Eenmaal boven de veertien overwegen we meestal voor de te plaatsen kinderen een andere voorziening. Een wat groter geheel. In dat opzicht zijn de gezinshuizen een beetje te kleinschalig.“

U bedoelt: gezinshuizen zijn goed, maar niet het einde?

Mellor: „Ik geloof, dat we teveel van het goede hebben. We hebben nogal rigoureuze de grote tehuizen gesloten. Er was niet veel tijd om te experimenteren. De ene voorziening was al weg, toen de volgende nog echt moest beginnen, zeg maar. Toen we tien jaar aan de gang waren, kregen we pas overzicht over hoe het allemaal in elkaar zat. Maar dan kan je niet zomaar weer sluiten. Hier en daar zijn we ondertussen toch wat gezinshuizen gaan sluiten.“

Verdwijnt het ideaal van de kleine opvang?

Mellor: „Nee, maar we zijn flexibeler geworden. We hebben aanvankelijk erg op het traditionele gezin gebouwd. We beseffen nu, dat verschillende kinderen uit verschillende gezinnen niet een „nieuw gezin“ worden. Neem een wijk als Langley. Daar stonden twintig gezinshuizen. De kinderbeschermingskinderen uit die wijk kwamen op een en dezelfde school, op dezelfde clubs... We hebben daar weer een aantal huizen gesloten. En ook voor de ouders blijkt het absoluut geen vaders- en moedertje spelen: het is voor hen werk, meestal hard werken, omdat ze er iets goeds van willen maken. Wij van onze kant bieden nu trainingen aan en begeleiding van deskundigen vanuit onze Dienst.“

Teveel van het goede

Het karakter van arbeid drukt zwaar op het gezinswerk van het echtpaar. De duur van de werk-periode in een gezinshuis neemt steeds meer af. Al lag het gemiddelde in 1975 op zo'n zes jaar. Maar er zijn ook uitzonderingen die het al twintig jaar doen. Deskundigen wijzen erop, dat de creativiteit van een echtpaar bij moeilijke kinderen na ongeveer drie jaar enigszins opgebruikt is. Daarna zou eigenlijk gedacht moeten worden aan verdere ontwikkeling van het echtpaar. De cursussen, waarover de heer Mellor sprak, zijn dan misschien een uitkomst. Het grootste probleem blijft echter, dat de moeders die echt wat verder willen geen kant op kunnen. Er wordt (en dat geldt zeker ook in de Nederlandse verhoudingen) weinig in de pleeg- en gezinsouders geïnvesteerd door de overheid. Een van de moeders wees ons er op, dat er eigenlijk vanuit wordt gegaan, dat gewone ouders de vroegere residentiële voorzieningen zomaar vervangen. Zomaar, omdat gezinshuizen in feite alleen „glorified foster homes“ zijn. Eigenlijk wilde zij naar meer professionele gezinshuizen.

Wat doet u met een leeg bed? vroegen wij een ander. Wij hopen dan dat onze groep sterk genoeg is om de nieuwe plaatsing aan te kunnen, was het antwoord. Een andere moeder vertelde ons, dat zij een stabiele groep had gedurende een jaar of vier, maar dat er toen twee teenagers bijkwamen en het daarna erg moeilijk werd.

Niet alle moeders noemen zo'n huis een gezinshuis: „Ik heb een man en kinderen en de andere kinderen hebben ook een gezin. We zijn natuurlijk niet één familie. Zij zien me meer als tante of als vriendin.”

Hoewel het niet altijd mogelijk is wordt geprobeerd zoveel als kan kinderen uit één gezin bijeen te houden. We troffen een moeder, die vijf kinderen verzorgde, twee uit één, drie uit een ander gezin. Zij had de groep overgenomen van andere gezinshuisouders.

Opvallend is de geringe privacy, die de ouders hadden in de huizen. De enige kamer die ze voor zichzelf hadden bleek vaak de slaapkamer. Een echtpaar beantwoordde de vraag daarover met te laten zien hoe zij daarom de slaapkamer hadden aangekleed: bij wijze van compensatie hadden ze een hemelbed gekocht. Overigens werd van verschillende kanten toegegeven, dat het wel een probleem is: gezinshuisouders hebben geen eigen plekje om naar toe te gaan, bijvoorbeeld als ze eens vrij hebben: „We gaan maar een eindje touren met de auto.” Toch zijn er ook, die hun eigen oude huis aanhouden — de gemeentelijke overheid bleek daar ook sterk voor te zijn — juist met het oog op „er even uit te kunnen”.

Een gewoon gezin kent een eigen ontwikkeling. De familie maakt in z'n geheel samen dezelfde ontwikkeling door, „maar hier begin je als ouders steeds weer opnieuw. En dat kan je maar een beperkte tijd volhouden. Je kan niet elke keer opnieuw starten. Je verliest je enthousiasme. Je wordt ook fysiek soms zo moe. En dan te bedenken, dat sommigen dit willen tot ze zestig zijn!”

De keerzijde van een goede ontwikkeling is tot op het nationale Engelse niveau bekend. Op het ministerie van „Health and Social Security” in Londen werkte tot anderhalf jaar geleden social work officer A. Pick. Hij is intussen met pensioen gegaan. Toen wij hem spraken maakte hij duidelijk, dat er nog heel wat af te dingen valt op gezinshuizen, ook al acht hij het sluiten van inrichtingen indertijd een verstandige stap.

Overigens heeft het Engelse nationaal ministerie niet veel macht rond het plannen of stopzetten van gezinshuizen. In het land van „my home is my castle” waken gemeentelijke overheden er wel voor macht af te staan aan de rijksoverheid. Subsidietechnieken bieden de overheid een vinger in de pap, maar waar gemeenten het met eigen middelen redden, valt weinig te doen. Wel kan de rijksoverheid normen vaststellen voor verschillende vormen van jeugdwelzijnzorg.

We laten Mr. Pick aan het woord: „Zo'n twintig jaar geleden dachten wij dat kinderen geen relaties konden leggen in de grote internaten. Daarom gingen we onder andere over tot het inrichten van gezinshuizen. Maar met het verschaffen van een moeder- en een vaderfiguur hebben we het kind nog geen gezin gegeven. Dat is een misvatting gebleken. Want als een gezin alleen een vader en een moederfiguur is, dan hebben we het over een slecht soort gezin. Het gaat immers om hechte emotionele banden in het gezin die waardevol zijn. De relatie met het kind is waar het om gaat. Het kind dat het moeilijk heeft, heeft een figuur nodig waar het een relatie mee kan aangaan. We moeten in feite alleen zorgen voor mensen die op een liefdevolle wijze deze relatie kunnen bieden. We scheppen een vrouw en een man, met meestal nog eigen kinderen, op met meer dan zes moeilijke

kinderen. Een gigantische opgave! De vrouw heeft teveel om handen. Het resultaat van dit alles is dat ze geen goede relaties maken met de kinderen. Je vraagt erom dat ze overwerkt raken. Je vraagt gewoon teveel van die mensen. Ook van de man. Die heeft er immers al een zware dagtaak opzitten en moet dan 's avonds nog met meestal moeilijke kinderen optrekken. We hebben in ons land te veel gezinshuizen. Mijn ministerie adviseert het dalen van het aantal gezinshuizen, in zulke grote getale gebouwd bij ons vanaf 1950. Maar ons ministerie kan de gemeentelijke overheid hier slechts adviseren.”

Zijn ervaring is niet alleen van horen zeggen. Met zijn vrouw heeft hij een gezinshuis geleid. „Wij hebben het gered” zegt Pick „omdat we een goede relatie hadden samen.” De bezwaren tegen de gezinshuizen vat Pick als volgt samen: „Kinderen met problemen hebben extra steun en voorzieningen nodig en meer aandacht en meer speelgelegenheid. Het is te duur voor een klein huis om dat allemaal te kunnen bieden. Als je als kind in een gezinshuis niet kan opschieten met een van de gezinshuisouders of alle twee, zit je mooi fout. In het internaat heb je meer mogelijkheden om relaties te leggen. De echtparen die gezinshuizen draaien hebben in de huizen te weinig privacy, weten niet wat met hun vrije tijd te doen. De eenheid is te klein.”

Zijn ministerie heeft derhalve een model uitgedacht³⁴⁾ voor een grotere eenheid. Het komt neer op een model voor een kinderkuis voor zo'n vijftig kinderen, in een vijftal groepen, met onder andere ook echtparen die tot de staf van het kinderkuis horen.

De omslag in Engeland

Na de tweede wereldoorlog kende men in Engeland nogal omvangrijke kinderkuizen, met soms honderden kinderen per tehuis. Er kwam een sterke hang naar gezinsopvang. In de zeventiger jaren besepte men: (kleine) tehuizen hebben kennelijk zo hun voordelen.

We willen nog eens terug gaan naar de eerste „omslag”.

Het plaatsen van kinderen in pleeggezinnen („boarding out”) kende men al lang in Engeland. Sommige gemeentelijke overheden hadden er al veel ervaring mee opgedaan. Maar een confrontatie met gezinsverpleging kwam voor veel Engelsen pas toen in de eerste maanden van de tweede wereldoorlog bleek dat evacuatie van meer dan een miljoen kinderen uit de industriesteden naar veiliger gebieden vereist was.³⁵⁾ Zij werden bij gezinnen ondergebracht. Een soortgelijke ervaring werd opgedaan op het eiland Walcheren, toen in 1943 binnen een week een tehuis van de Vereniging Kinderzorg moest worden ontruimd van de bezetters. Na een kanselboodschap³⁶⁾ werden zestig kinderen direct in pleeggezinnen onder-

34. Department of Health and Social Security, Advisory Council on Child Care, Care and treatment in a planned environment, a report on the Community Homes Project, London 1970, Her Majesty's Stationery Office.

35. Packman, Jean, The Child's Generation, Child care policy from Curtis to Houghton, 1975, Basil Blackwell (Oxford) and Martin Robertson (London).

36. Prov. Zeeuwse Courant, 6.2.1971, informatie ons verstrekt door Dr. G. Taal.

gebracht. D. de Bruin in de Kinderzorg-Courant van augustus 1946: „Nog hoor ik een moeder in Goes tegen mij zeggen, toen wij de kinderen daar heen brachten: „Ik ben er voor naar Goes gegaan en ik wil niet zonder kind thuishkomen, daar zorgt u maar voor.”

Terug naar Engeland. Daar hadden drieduizend kinderen aan het eind van de oorlog hun eigen milieu verloren. Zij bleven verder in de pleeggezinnen, waarin zij aan het begin van de oorlog opgenomen waren. Dit heeft het denken over het plaatsen in tehuizen of pleeggezinnen sterk beïnvloed. Voor kindbeschermingskinderen was Engeland tot dan toe het land van grote tehuizen. Al is het preciese moment van de omslag in Engeland moeilijk vast te stellen, een belangrijke invloed had de zogenaamde „Curtis Committee”, genoemd naar de adellijke dame die voorzitter was: Myra Curtis. De officiële naam van deze commissie was „care of children committee”. Men had tot taak een blauwdruk te maken voor een wet met betrekking tot de jeugdwelzijnszorg.

De commissie kwam tot de conclusie dat kinderen die niet thuis konden worden opgevoed moesten worden geadopteerd ofwel in pleeggezinnen dienden te worden ondergebracht en niet in internaten. Voor die kinderen die niet in gezinnen konden worden ondergebracht, stond de Curtis Committee het ideaal voor ogen van kleine huizen, gezinshuisachtige eenheden. „Het vertrouwen van een kind in het leven”, kon niet in een groot internaat worden bijgebracht zo vond men. Men keerde zich af van de internaten (vooral van de grote internaten) en zocht het bij pleeggezinnen en gezinshuizen.

Deze beleidsombuiging werd echter niet overgenomen door alle plaatselijke overheden. Want het aantal kinderen in pleeggezinnen is nooit boven 53 % van het totaal aantal uithuis geplaatste kinderen gekomen. Wel steeg het aantal gezinsplaatsen flink: van 20 % in 1946 naar 35 % in 1949 en 37 % in 1950. In 1963 zelfs 53 %. In 1970 was het weer gezakt tot 42 %. Toen al bleek plaatsing in pleeggezinnen niet altijd met succes toegepast te kunnen worden. De helft van de kinderen bleef dus in internaten, niettegenstaande het streven van veel gemeentelijke overheden zo min mogelijk in internaten te plaatsen. Bij een aantal plaatselijke overheden, zoals Manchester, zoals we reeds zagen, waren grote ombuigingen in het beleid te constateren. Zij gingen praktisch geheel over op gezinshuizen. Andere overheden deden dit niet en beheerden toch een aantal andere residentiële voorzieningen. Maar bijna overal werden de grote internaten, die op kazernes leken, gesloten. In juli 1948 trad de Children's Act, waarvoor de Curtis Committee belangrijk voorwerk gedaan had, in werking. Gemeenten werden verplicht een zogenaamde childrens officer aan te stellen „securing for deprived children a normal life”. Maar verder bleef het typisch Engelse gedecentraliseerde systeem³⁷⁾ onaangetast met beslissingen bij de gemeentelijke overheden. Dat is er ook de oorzaak van dat het beeld zo van plaats tot plaats kan verschillen. Over het algemeen probeerden de gemeenten, met een naoorlogs wederopbouw-enthousiasme, de

37. Kind, Edmund J., *Other schools and ours, comparative studies for today*, Eastbourne, Holt, Rinehart and Winston Ltd, 1979, 5e druk, zie hoofdstuk zeven over het Verenigd Koninkrijk.

zorg voor kinderen op een zo hoog mogelijk niveau te brengen. Mede dankzij de adviezen van de Curtis Committee werd de opleiding en deskundigheidsbevordering met voortvarendheid aangepakt (in tegenstelling tot bijvoorbeeld de lichamelijk gehandicaptenzorg, de zwakzinnigenzorg en de bejaardenzorg). De ontwikkeling in de richting van pleeggezinnen liep even een deuk op toen gemeenten voor delinquente teenagers een voorziening moesten treffen. Dat speelde in het begin van de vijftiger jaren. Voor die categorie dacht men toen weer aan tehuizen. Het ministerie van „Health and Social Security” stimuleerde zo'n vijf jaar geleden internaten voor zestien tot vijftientwintig jongeren. De strijd blijft echter onbeslist. Vandaag de dag gaan de gedachten toch weer uit naar pleeggezinplaatsingen, ook als het gaat om jongeren die met de justitie in aanraking zijn geweest, ernstig emotioneel gestoord zijn of al wat ouder zijn. Op dit moment is 40 % van de uit huis geplaatste kinderen in pleeggezinnen.

De stap vooruit is dat meer dan ooit wordt gedacht aan extra steun en training van pleegouders. Engeland kent op dit ogenblik twintig speciale pleeggezinprojecten, waar men ervaring opdoet met steun geven aan pleegouders. Informatie van een heel interessant project is ook in Nederland bekend geworden: het Kent Family Placement Project³⁸⁾ van Nancy Hazel. Na vijf jaar experimenteren is dat nu onderdeel van de sociale dienstverlening in Kent. Men heeft daar 156 jongeren, waarvan men plaatsing in pleeggezinnen vroeger ondenkbaar had geacht, tóch in pleeggezinnen ondergebracht. Het ging om jongeren die ofwel sterk in zichzelf teruggetrokken waren, ofwel met de politie in aanraking waren gekomen. Wat men niet voor mogelijk had gehouden lukte: met 111 jongeren ging het na een paar jaar vrij goed. Wat was de opzet in Kent? De pleegouders vormden gezamenlijk een groep. De groep, en niet het echtpaar, beslist of het karwei van het opnemen van een jongere geklaard kan worden. De pleegouders kunnen niet zomaar de plaatsing laten eindigen. Men heeft zich contractueel verplicht tot een opzegtermijn van vier weken en het moet besproken worden in een door de pleegouders te beleggen vergadering met alle betrokkenen. Ook de jongere en de maatschappelijk werker binden zich aan dezelfde procedure. Men gaat uit van de gelijkwaardigheid van alle partners: de jongere, zijn oorspronkelijk gezin, het project gezin en de maatschappelijk werker. Dit project in Kent stimuleerde in Nederland het Sociaal Agogisch Centrum Het Burgerweesthuis te Amsterdam tot het opzetten van het Jongeren Gezins Project.³⁹⁾ Men heeft in de regio Amstelland (Aalsmeer, Wilnis, Vinkeveen en Uithoorn) de gemeenschap proberen te interesseren voor het deelnemen aan dit project. Ook hier worden jongeren opgenomen in gezinnen waarvan de pleegouders elkaar in groepen steunen.

Dag Henk en Carla

Eigenlijk vind ik het geen onderwerp om zo even in een brief te behandelen. Als het jullie schikt maak ik liever een afspraak om hier eens langs te komen en wat

38. Kent Social Services Department, Springfield, Maidstone, Kent, Fourth report of the Kent Family Placement Project, januari 1980.

39. Helmantel, H. G. & B. Vermeiden, Project 14-17 jarigen, SAC, Amsterdam, 1978.

uitgebreider te praten. Er is zoveel te vertellen. Elke keer als ik denk het op te schrijven ga ik alles weer relativieren. Een pleeggezin heeft echt twee kanten. In elk geval toch alvast een brief.

Jullie vraag of het goed is pleeggezin te worden is heel moeilijk te beantwoorden.

Na vijf jaar weten wij het over onszelf ook nog niet helemaal. Natuurlijk kun je successen noemen en teleurstellingen. Door optellen en aftrekken kom je dan misschien tot een conclusie, maar wat is die waard?

De twee belangrijkste zaken — naar mijn ervaring — zijn het volhouden en het bewaren van een goede afstand.

Het is, laat ik eerlijk zijn, zeer zwaar werk en niet het minst door de lange duur.

De eerste maanden en zelfs jaren vind je wel overal een oplossing voor, maar dan: het karwei afmaken. Je raakt dan zo verweven met hun leven — dat al een eigen voorgeschiedenis had en dat later zeker verder van je af zal raken dan dat van je eigen kinderen (een gekke gewaarwording) — dat je een deel bent van een nieuw „systeem”. Echte veranderingen kan je dan zelf niet meer aanbrengen, die moeten dan van buitenaf komen en zouden voor een deel op jezelf gericht moeten zijn.

Dat brengt me op een tweede ding: je wordt onderdeel van een nieuw gezin, terwijl voor de kinderen hun eigen milieu de voorrang zou moeten behouden. Wij hebben dat zelf altijd voorop gezet en gestimuleerd, dat de oude banden intact bleven en verbeterd werden. Dat was bij onze kinderen in elk geval zinvol. Maar een probleem is toch wat de reikwijdte van de „opvoeding” is. Je pretenties mogen per definitie maar beperkt zijn. Misschien geldt dat wel voor alle opvoeding, maar een onderscheid tussen eigen en andermans kinderen voel je toch.

Enfin, we kunnen er veel beter eens over praten. Ook over de successen. De kinderen hebben eigen vrienden (vroeger in tehuizen hadden ze niks te kiezen, de kinderen waarmee ze omgingen werden hen toegevoegd; ze hoefden er niets voor te doen), weten zeer goed met (weinig) geld om te gaan, zijn gewend met veel mensen om te gaan. Dat wil zeggen ze pasten zich altijd al makkelijk aan nieuwe mensen aan, maar hebben daarbij nu meer eigen gezicht. Ze hebben nu ook een straat en een huis, een eigen kamer, van waaruit ze de wereld tegemoet treden. En vooral: hun scholing is met sprongen vooruit gegaan. Sedert ze bij ons zijn komen wonen, zijn ze alle vier in het vervolgonderwijs terecht gekomen. Vanuit het tehuis hebben ze daarover alle lof gekregen! Alsof dat er niet altijd ingezet heeft (nou, ja, daar kwam het er niet uit).

Laat ik ophouden. Echt, erover praten is beter. Kom gerust. Bel even voor een avond.

Groeten,

Paul, ook van Myra

Purmerend, 16 februari 1979.

Is het slechtste gezin beter dan het beste internaat?

Opnieuw terug naar Engeland.

In het Health and Social Service Journal van december 1978 staat dat nog altijd de gedachte, dat een uithuisplaatsing, zo die al nodig is, het best kan leiden tot pleeggezinplaatsing, terrein aan het winnen is. „Gezinsverpleging wordt in dit land steeds meer beschouwd als een panacee voor alle jongeren en hun problemen”.

aldus de redactie van dat blad. Internaten blijven dan nog over voor jongeren met uitzonderlijke problemen en voor jongeren die in observatie zijn. Erg veel nadruk op het gezin dus. Heel begrijpelijk, ook voor Nederlandse begrippen. Hier wordt nog vaak gehoord: het slechtste gezin is nog altijd beter dan het beste tehuis. Dat is een stelling die met anderen, zoals „het kind behoort bij de biologische moeder” toegedicht is aan John Bowlby. Dat was een van de deskundigen aan wie de Curtis Committee advies had gevraagd. Bowlby heeft grote invloed gehad op de ontwikkeling van hulp bij opvoeding in talloze landen. De Wereldgezondheidsorganisatie heeft hem te hulp geroepen toen de Verenigde Naties zich bezig moesten houden met het lot van de kinderen die in de tweede wereldoorlog hun eigen milieu waren kwijtgeraakt. Hij maakte in 1951 een interessante monografie onder de titel „Child care and the growth of love”. Met theorieën die ook diep in het Nederlandse maatschappelijk werk door drongen.

Uitspraken van Bowlby zijn vaak misbruikt, of in ieder geval misverstaan. Dat geldt zeker voor de gedachte van een slecht gezin tegenover een goed tehuis. Bowlby heeft voor de Curtis Committee gezegd: „Haal een kind niet weg uit het eigen gezin, wanneer je niet heel zeker weet, dat je een betere oplossing hebt.” Om alle misverstanden rond zijn adviezen recht te zetten maakte Bowlby gebruik van een goede Engelse gewoonte. Hij schreef een brief aan de Times. In die brief, gepubliceerd op 7 februari 1974, staat onder andere: „Opdat het kind kan uitgroeien tot een emotioneel stabiele persoonlijkheid is het het beste voor het kind, en onderzoeken onderstrepen dat, dat het een hechte band heeft met een vrouw die het op liefdevolle wijze koestert. Hier volgt uit dat wanneer we naar andere oplossingen moeten zoeken in het belang van het kind, we hoge prioriteit moeten verlenen aan het zoeken naar zulk een relatie. Veelal is degene met wie het kind zo'n band maakt de biologische moeder, maar dat hoeft niet noodzakelijkerwijze zo te zijn. Het kind heeft zich bij zijn geboorte immers niet gehecht, maar dit hecht-gedrag (attachment) ontstaat in de loop van het eerste levensjaar. Kinderen die gedurende hun tweede levensjaar geplaatst worden in pleeggezinnen of worden geadopteerd ontwikkelen gewoonlijk zulk een hecht gedrag met de nieuwe moederfiguur en in gunstige omstandigheden ook nog later. De band die we beogen is dan ook steeds die met een moederfiguur en dat is iets anders dan bloedbanden.”

Wat een kind nodig heeft, aldus Bowlby, is *continuïteit*. Het gaat louter om continuïteit, in welke figuur die ook voorkomt. Het kan de moeder zijn, een moederfiguur (een pleegouder of een verzorgster in een of andere voorziening). Dat wil zeggen: als een internaat continuïteit kan waarborgen is dat dus niet uitgesloten. Wel dacht Bowlby dat een pleeggezin deze functie eerder zou kunnen waarmaken dan een internaat.

Stellingen

Met de opmerking, dat het in de discussie over tehuis of pleeggezin aankomt op de vraag naar het middel, dat het beste de continuïteit van de verzorging en opvoeding garandeert, lanceren we in feite een stelling.

Wij willen deze bijdrage besluiten met nog enkele stellingen, die wellicht verder zullen stimuleren de discussie gaande te houden.

1. *Het gezin, het pleeggezin of het internaat bestaat niet.*

De maatschappij was van nature niet zoals zij nu is. Door het gebruiken van bovengenoemde abstracties ⁴⁰) lijkt alles op elkaar en zijn we geneigd de verschillen die er zijn tussen de pleeggezinnen en de verschillende internaten, maar ook tussen de maatschappelijke groeperingen over het hoofd te zien.

2. *Het beste is pleeggezin noch internaat: uithuisplaatsing voorkomen.*

Voor elk kind met ernstige problemen, dat niet in een tehuis of pleeggezin geplaatst wordt is – vaak intensieve – hulp nodig in het oorspronkelijke milieu. Maar minder van het een houdt echter in: meer van het ander. ⁴¹) Dankzij tussenvoorzieningen ⁴²) is doeltreffende en makkelijk te accepteren hulp mogelijk geworden. Het aantal uithuisplaatsingen neemt af. Dagopvang van kinderen neemt toe (van de Boddaert-huizen, in 1903 gesticht door freule Boddaert, functioneren er nu vijfenveertig op vijftwintig plaatsen). De drempels van de ambulante hulpverlening dienen in alle opzichten zo laag mogelijk te zijn (dus geen eigen bijdrage die ouders moeten betalen voor hulpverleningscontacten van hun kinderen), willen we uithuisplaatsingen zo veel mogelijk voorkomen.

3. *Uithuisplaatsen voorkomen is een mooi principe, maar dat moeten we niet tot iedere prijs bereiken.*

In de tijd dat voorzieningen voor uithuis geplaatste kinderen steeds duurder worden, mogen de kosten toch nooit een uithuisplaatsing die nodig is voorkomen. En: uithuisplaatsing is niet per definitie ontherapeutisch ⁴³). Wanneer uithuisplaatsen nodig is moeten we dat niet te lang uitstellen. Geen beslissing erover nemen, het nog maar weer een tijd aanzien, is ook een beslissing ⁴⁴).

4. *Er moet perspectief zijn voor het kind dat buiten het eigen gezin geplaatst wordt.*

Hoe het niet moet: Jan zit vier jaar in een tehuis. Is twaalf jaar. Er wordt advies gevraagd door het tehuis over de mogelijkheid tot plaatsing elders. Men denkt dat hij wel met de plaatsing in een pleeggezin gebaat is. Men zegt er niet bij, dat het tehuis een leeftijdsgrens hanteert. Die is twaalf jaar. Voor een kind is het het beste,

40. Sève, Lucien, Für eine materialistische Theorie der menschlichen Individualität, in: Arnszuss, H. e. a., Materialismus, Wissenschaft und Weltanschauung im Fortschritt, Köln, 1976.

41. Colaço Belmonte, J. A. F., Voorkomen is goedkoper dan genezen, van een residentiële naar een ambulante benadering in de jeugd welzijnszorg, in: Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid, nr. 1, 1979, p. 18-27.

42. Londen, J. van, Tussenvoorzieningen op het gebied van de jeugdpsychohygiëne en geestelijke gezondheidszorg voor jeugdigen, in: de Koepel 25 (1971) nr. 6 staat ook in: Facetten van jeugdbescherming, 4/5, p. 54-57 (Nieuwe vormen van inrichtingswerk als hulpverlening).

43. Wilkes, James R., Separation can be a therapeutic option, in: Child Welfare volume LIX, number 1, januari 1980, p. 27-31.

44. Adcock, Margaret, Dilemmas in planning long-term care, in: Triseliotis, John, ed., New developments in foster care and adoption, London, Routledge & Kegan Paul, 1980, p. 7.

dat het bij opname in het tehuis of het pleeggezin weet, wat er na een verblijf daar zal gebeuren. Waar men naartoe werkt. Weer naar huis, naar begeleide kamerbewoning, van het internaat naar een pleeggezin, enzovoorts. Geen aanpak zonder plan.

5. *Alleen maar pro of anti? Riskant!*

Tehuizen of pleeggezinnen. Kiezen voor exclusief een van de twee is gevaarlijk. Het betekent kiezen voor een monocultuur. Van landbouwers en bosbouwdeskundigen kunnen we leren, dat monoculturen niet bepaald een gunstige ontwikkeling bieden ⁴⁵). Gezinsverpleging noch internaten (noch enige andere vorm) zijn een panacee. In geen van tweeën kun je alle soorten kinderen opvangen.

6. *Een bepaalde vorm komt pas tot bloei als er geld en mankracht voor beschikbaar wordt gesteld. En niet door het je afzetten tegen anderen.*

Dik Roeland ⁴⁶): „Blijkens de geschiedenis van de gezinsverpleging werkte het beschikbaar stellen van geld en mankracht om deze vorm te organiseren, begeleiden en controleren, effectiever dan propaganda en publiciteit over de uitwassen. Ook was het vruchtbaarder dan het afzetten van deze vorm tegen de gestichtsverpleging. Moge overheid en particulier initiatief met betrekking tot hedendaagse plannen voor andere vormen van hulpverlening deze les uit het verleden ter harte nemen.“

7. *Wie rijk is wordt rijker, wie arm is...*

Psychotherapeuten steunen op veel wetenschappelijk werk. Op het gebied van methodiekontwikkeling wordt nog altijd voor therapeuten veel wetenschappelijk werk gedaan, maar wetenschappelijk werk heeft voor de groepsleiding in internaten tot nu toe nog niet zo heel veel opgeleverd. En dat terwijl de groepsleider steeds meer gezien wordt als een van de kernfiguren binnen de begeleiding van kinderen en jongeren in residentiële instellingen. ⁴⁷)

Het heeft er natuurlijk mee te maken dat de groepsleider werd gezien als iemand die alleen een verzorgende functie had, niet mede-behandelaar is. Het groepsleider zijn, maar ook het pleegouder zijn, werd gezien als iets dat je vanzelf moet kunnen, zonder al te veel begeleiding en ondersteunend onderzoek vanuit de universiteiten. Eenmaal een erkend internaat, blijft de geldkraan wel open. De vermoeide groepsleider neemt ontslag, de volgende komt. Een perfect systeem van zorg. Belangrijker dan een steeds beschikbaar zijn van de groepsleiders is het voorkomen dat deze afknapt en dat de opgebouwde relatie met het kind verbroken wordt. Als pleegouders „op“ zijn, wordt de gezinsopvoeding (een beter woord dan gezinsverpleging) gestopt. Voor het behoud van groepsleiding, maar helemaal van pleegouders, zit de geldkraan behoorlijk dicht.

45. Gibson, I. A. S. and Jones, T., Monoculture as the origin of major forest pests and diseases, in: Cherrett, J. & Sagar, G. R., Origins of pest, parasite, Disease and Weed problems, the 18th Symposium of the British ecological Society, 1976, Blackwell Scientific Publishers.

46. Roeland, Dik, 70 jaren justitiële kindbescherming, 1975, Rotterdam, scriptie Sociale Academie Rotterdam, p. 144.

47. Melse, Jeannet, Joyce Aalberts en Piet de Ruyter, Methodisch handelen in de leefgroep, september 1980, Vrije Universiteit, vakgroep speciale pedagogiek, p. 1.

8. Differentiatie kan een stoplap zijn.

Opvang in tehuizen is nodig: om „gewone” opvoeding weer mogelijk te maken. Maar tehuizen maken natuurlijk nooit het voortdurende tekort aan preventief werk goed.

De maatschappelijke isolatie van tehuizen is gelukkig in de loop der jaren minder geworden. Maar alleen die vooruitgang rechtvaardigt nog niet het bestaan ervan. Een reeks van voorzieningen is plezierig: je kunt een kind plaatsen waar het de meeste kans op vooruitgang in de ontwikkeling maakt. Maar: sommige kinderen nemen gemakkelijk de kleur aan van de voorziening waar ze in zitten. Dan werkt de differentiatie niet meer.

Dat er een scala van voorzieningen moet zijn, mag niet als argument gelden voor het voortbestaan of bestaan van welke voorziening ook. Dik Roeland: „Veel tehuizen ontlenen vermoedelijk hun bestaansrecht aan hun bestaan.”⁴⁸⁾

9. Het anti-institutionalisme (zoals de ontscholingstheorie van Illich of het „weg-met-alle-tehuizen”) levert niets op.

Niet alle internaten zijn dehumaniserend. Je hebt goede en slechte internaten. Het komt op het maatschappelijk kader aan waarbinnen de instituties functioneren. En ook op de inzet van de mensen in die instituties voor de kinderen.

10. Alles ordenen? Het werkt niet.

Prijsvragen als die in Hamburg met de bedoeling om het definitieve antwoord te vinden zijn typisch iets uit de tijd van de Verlichting. Ze werden toen veelvuldig uitgeschreven en zelfs beroemdheden (als de filosoof Kant in 1762) dongen mee naar de prijs.⁴⁹⁾ Het is een idealistische gedachte: als we er maar genoeg over nadenken dan komen we er wel uit. Dat is een illusie.

48. Roeland, Dik, o.c., p. 143.

49. Kant deed mee aan de prijsvraag van de Berlijnse academie in het geschrift „Untersuchung über die Deutlichkeit der Grundsätze der natürlichen Theologie und der Moral” (1762).